

“KİTAB-I SİRETÜ’N NEBİ”NİN DEĞİŞİK ADLI NÜSHALARI KONUSU

Seyfettin ALTAYLI*

Özet: İzzeddin Hasanoğlu 13. yüzyılda yaşamış ve Azerbaycan Türkçesinde şiir yazan ilk şair olmuştur. Kendisi Horasan’ın İsfarayın beldesinde dünyaya gelmiş, Arapça ve Farsçayı bu dillerde şiir yazacak şekilde mükemmel öğrenmiştir. Necmeddin Kübra’nın kurduğu Kübreviye tarikatına mensup olup halifesi Ali Lala’nın halifeleri Şeyh Ahmet Zakir ile Şeyh Sadeddin Hammavi Hasanoğlu’nun şeyhleridir. Hasanoğlu’nun hayatı ile ilgili toplam beş altı satırlık bilgiyi Devletşah Semerkandi “Tezkiretü’ş Şuara” adlı eserinde vermiştir. Bundan başka 16. yüzyıl tezkirecisi Âşık Çelebi “Meşa’irü’ş-Şuara” adlı eserinin Makami ve Selman-ı Bursevi’den bahsettiği bölümlerde Anadolu’da Hasanoğlu türkülerinin söylendiğini, Selman-ı Bursevi’nin musikide maharet sahibi olup çok güzel düdük çaldığını, musikide söz sahibi olmasından sonra padişahın toylarında yer tuttuğunu, onun türkülleri ile Hasanoğlu’nun türkülerinin başka türlü yorumlandığını, hece ile yazılan bu türkülerde Ahmed Yesevi’nin büyük etkisinin görüldüğünü dile getirmiştir. Bu bilgilerden başka onun yaşamı ile ilgili herhangi bir malumat alınamamıştı. Türkçe üç, Farsça da iki şiiri bilinmekte idi, ancak 2009 yılında Finlandiya’da bir koleksiyoncudan alınıp Türkiye’ye getirilerek Türk Dil Kurumu’na verilen “Kitab-ı Siretü’n Nebi” adlı mesnevisi Hasanoğlu’nun yaşamı ve eserleri ile ilgili birçok bilinmeyenin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu makalede konu çok yönlü olarak araştırılmış ve gerekli belgeler orijinaleri ile birlikte sunularak birçok bilinmeyenin cevabını bulması yoluna gidilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Hasanoğlu, Ahmet Zakir, Siret.*

The Subject of the Copes with Different Names of the “Kitab-ı Siretu’n Nebi”

Abstract: İzzeddin Hasanoğlu lived in the 13th century and was the first poet to write poetry in Azerbaijani Turkish. He was born in the İsfarayın district of Khorasan and learned Arabic and Persian perfectly enough to write poetry in these languages. Hasanoğlu was a member of the Kübreviye order founded by Necmeddin Kübra. The caliphs of Ali Lala, who was the caliph of Necmeddin Kübra, Sheikh Ahmet Zakir and Sheikh Sadeddin Hammavi were Hasanoğlu's sheikhs. Devletşah Semerkandi gave a short information about Hasanoğlu's life in his work titled "Tezkiretü'ş Şuara", which is a total of five or six lines. In addition, the 16th century biographer Âşık Çelebi stated that Hasanoğlu's folk songs were sung in Anatolia in the sections of his work titled "Meşa'irü'ş-Şuara" where he mentioned Makami and Selman-ı Bursevi. He also stated that Selman-ı Bursevi was skilled in music and played the whistle very well, and that he was constantly present at the sultan's weddings. He stated that Hasanoğlu's songs were interpreted differently with his melodies, and that Ahmed Yesevi's great influence was seen in these songs written in syllabic form. Apart from this limited information, no information about Hasanoğlu's life has been found to date. Until now, three poems of Hasanoğlu in Turkish and two in Persian were known. However, his masnavi called "Kitab-ı Siretü'n Nebi", which was taken from a collector in Finland in 2009 and brought to Turkey and given to the Turkish Language Association, has led to the emergence of many unknowns about Hasanoğlu's life and works. In this article, the subject has been researched in many aspects and the necessary documents have been presented together with their originals, aiming to find answers to many unknowns about Hasanoğlu.

Key Words: *Hasanoglu, Ahmet Zakir, Siret.*

İzzeddin Hasanoğlu 13. yüzyılda yaşamış, Azerbaycan Türkçesi ile şiir yazan ilk şairdir. 2009 yılına kadar onun üç Türkçe, iki tane de Farsça şiiri ve Devletşah Semerkandi’nin yazdığı tezkirede kendisiyle ilgili olarak toplam beş altı satırlık bir bilgi biliniyordu. 2009 yılında Finlandiya’da onun “Kitab-ı Siretü’n Nebi” adlı bir mesnevisi sayın İlhan Şimşek tarafından bulunmuş ve Türkiye’ye getirilerek Türk Dil Kurumu’na verilmiştir. O yıldan başlayarak üzerinde on dört yıl çalışılarak eser 2023 yılında yayımlanmıştır. Eser üzerinde çalışıldığı esnada Türkiye Yazma Eserler Kurumu’nda bulunan birçok manzum siyer eserine ve genelde anonim kaydedilen Hz. Ali Cenknemeleri adlı eserlere ulaşılmıştır. Yapılan araştırmalarda bu cenknemelerin neredeyse tamamının “Kitab-ı Siretü’n Nebi”den alındığı anlaşılmıştır.

Bu düşüncelerden hareket ederek Türkiye Yazma Eserler Kurumu ile temasa geçilmiş ve bu yanlışlıkların düzeltilmesi gayesiyle çalışmalara başlanmış, birçok kütüphanede bulunan eserler elde edildiği gibi yurt dışında Almanya, Macaristan ve Saray Bosna’daki

* Doç. Dr. Bakü Avrasya Üniversitesi, altayli_s@yahoo.com

kütüphanelerde çeşitli adlarla kayıt altına alınan eserlerin asıl sahibi olan İzzeddin Hasanoğlu'na mahsusluğunun vurgulanması için adım atılmıştır. Bu makale de anılan yanlışlıkların düzeltilmesi gayesini taşımaktadır.

İzzeddin Hasanoğlu, 13. yüzyılda Türkçe'nin Arapça ve Farsçanın tahakkümü altında neredeyse yok olma tehlikesi ile karşılaştığı bir dönemde kendi ana diline yönelerek şiir yazan ve Türkçecilik akımını başlatan aydınlardan biridir. Onun Azerbaycan şairi olduğunu da ilk olarak Fuat Köprülü vurgulamıştır (Mengi, 2015: 77).

Siyer Arapça seyr سير kökünden yaranan söz davranış, yol, adet, birinin ahlakı, seciyesi ve hayat hikâyesi anlamına gelmiştir (Fayda, 2009: 319; Poyraz-Ergenç, 2021: 549). Siyer “siret” sözünün çoğuludur (Yaman, 2009) ve her iki söz zaman içinde yalnızca Hz. Muhammed'in savaşları, müşrikler ve düşman üzerine yollanan orduları, savaş yerlerini (Şulul, 2012: 670), savaşları anlatan hikâyeleri konu edinmiş, savaş tarihi, sevk ve harekât, toplumlararası hukuk, karşılıklı ilişkiler anlamında kullanılmıştır. Ancak sonralar Hz. Muhammed bu tür eserlerin merkezinde yer aldığından onun hayatı ve mücadelesini konu edinen eserlere denmiştir (Şulul, 2019: 37). İzzeddin Hasanoğlu da yazdığı “Kitab-ı Siretü'n Nebi” adlı eserini Hz. Muhammed'in hayatı ve mücadelesine adanmıştır.

Türkiye'deki kütüphanelerde birçok manzum siyer eserleri vardır ve bunlar konusunda ilk araştırma 1982 yılında MASSAD Süveylim Ali el-Shaman tarafından yürütülmüştür. El-Shaman anılan yılda Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde “*Türk Edebiyatında Siyerler ve ibn Hişam'ın Siyeri'nin Türkçe Tercümesi*” adıyla yayımlanmamış doktora tezinde XLVIII-LV sayfalarda üzerinde çalıştığı yazmanın hacim yönünden manzum siyerlerin en büyüğü olduğunu ve eserin “Muhammed” adlı şair tarafından yazıldığını vurgulamıştır. Onun bu fikri ileri sürmesini sebebi de yazma nüshanın hatime kısmında şairin kendi imzasını taşıyan mısranın olması, yazmanın sonlarına doğru Hz. Muhammed'e işaret edilen beyitteki ada bakarak yazmanın şairinin adının Muhammed olduğunu ileri sürmesidir (el-Shaman-I, 1982: XLVIII; Esir, 2019:110).

el-Shamandan başlayarak birçok araştırmacı bu eserin özge nüshaları üzerinde araştırmalar yapmış ve *Muhammed* sözüne bir de *Efendi* sanını ilave etmişler. Onlardan biri de Altan Can adlı araştırmacıdır. Altan Can'ın 2014 yılında hazırladığı yüksek lisans tezinde ileri sürdüğü konuyla ilgili bilgiler kopyalanarak aşağıda sunulmuştur.

DİCLE ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ORTAÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI EĞİTİMİ BİLİM DALI

MUHAMMED'İN SİRETÜ'N-NEBİ'Sİ(1-3422. Beyit)
(İNCELEME-METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Altan CAN

Altan Can'ın üzerinde çalıştığı nüsha “**İBB Atatürk Nâdir Eserler Kütüphanesi, nr. Bel Yz O.000073**” numara ile kayıtlı yazmadır. Nüshanın giriş bölümünün 183. sayfasında yer tutan ilk iki beytin çeviri yazısı kopyalanarak aşağıda sunulmuştur.

[TS,2]
[YL,1b]
[YM,1b]

SİRETÜ'N-NEBİ
“Sallallahü ‘Aleyhi ve Sellem”

Bİ'SMİ'LLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHİM

Fâ'ilân Fâ'ilân Fâ'ilün

1 Evvelâ biz ism-i Hakk¹ yâd idelüm
Söze andan şöıra bünyâd idelüm

İsm-i Hakk² dur her iş üze ibtidâ
Andan oldu ibtidâ hem³ intihâ

İsm-i zât Allâh Rahmânü'r-Rahîm³
Cümle ismün câmi'i durur Hakkîm⁴

(Can, 2014: 183).

Altan Can anılan yazma nüshanın şairi konusunda ise 17. sayfada aşağıdaki bilgileri kaydetmiştir.

Eserin müellifi hakkında bilgi veren beyit:

İy Muhammed hâmuş ol haddün degül [YİBB,4a]
Sen bu sözi söylemegil ebsem ol

Bu Muhammed hakkına kim bir du'a [YİBB,493a]
Kılsa on rahmet ide aña Hudâ

(Can, 2014: 17).

Altan Can hazırladığı tezin 534-cü sayfasında yazma nüshanın şairi hakkında aşağıdaki sözleri kaydetmiştir:

Müellifi hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur. Eserden yazara gitme yöntemi kullanılarak şair hakkında bilgilere ulaşılmıştır. Müellifin usûl ve fûru' bildiği, dini konularda eğitim aldığı, İslam tarihine hâkim olduğu bilgilerine ulaşılmıştır. Ayrıca eserin iki farklı beytinde Muhammed ismini geçtiği için müellifinin Muhammed olduğunu öğrenmekteyiz. Fakat bazı kaynaklarda, sadece taş baskıda geçen bir beyitten yola çıkarak müellifinin Abdurrahmân olduğu bilgisi mevcuttur. Bu ismin ise yazma nüshaları bir araya getirerek taş baskıları düzenleyeninin ismi olduğu anlaşılmaktadır.

Sîretü'n-Nebî adlı eser Erzurumlu Kadı Mustafa Darîrin Sîretü'n-Nebî adlı eserinin etkisinde kalınarak yazılmıştır. Esere Ebû'l-Hasan el-Bekrî (Ebû'l-Hasen Ahmed Bin Abdillâh Bin Muhammed el-Bekrî) kaynaklık etmiştir. Çünkü eserin içinde Ebû'l-Hasan Bekrî rivayet eyledi şeklinde ifade geçmektedir.

Taş baskıların ve yazmaların karşılaştırılması sonucu eserlerdeki toplam beyit sayısının farklılaştığı görülmüştür. İncelenen kısma kadar taş baskıdaki beyit sayısı 3329 iken yazmalardan eklenen beyitlerle birlikte bu sayı 3422'ye ulaşmıştır.

Eser kendi döneminde ve sonrasında okuma toplantılarında halk tarafından makamla okunmuş, ezberlenmiş ve elden ele dolaşmıştır (Can, 2014: 534).

Altan Can, yazmanın şairi konusunda herhangi bir bilgi sahibi olmadıklarını ve iki beyitte geçen “Muhammed” isminden hareket edip bu ada bir de “Efendi” sanını ekleyerek anılan siyeri “Muhammed Efendi” adlı bir şairin yazdığını ileri sürmüş, aynı yazmanın taş baskı nüshasında eserin müellifinin “Abdurrahman” olduğuna dair bir de bilgi vermiştir. Anılan taş baskı nüsha Edirne Kütüphanesi'ndedir, ileride konu ile ilgili detaylı bilgi sunulacaktır. Benzer bir savı Prof. Dr. Bayram Özfırat aşağıda sunulan ve 2014 yılında “**Divan edebiyatı araştırmaları dergisi**”nde yayımlanan bilimsel makalesinde dile getirerek Muhammed Efendi'nin mahlasının “Veli” olduğunu vurgulayarak El Shaman'ın doktora tezinde kaydettiği beyitlere işaret ederek onun ileri sürdüğü sava gönderme yapıp kendisinin de aynı düşüncede olduğunu vurgulamıştır (Özfırat, 2014: 93).

Sîretü'n-Nebî'den bahseden bir diğer araştırmacı ise Massad S. Ali el-Shaman'dır (el-Shaman 1982: XLVIII-LV). El-Shaman 1982 yılında Prof. Dr. Esat Coşan danışmanlığında hazırladığı Türk Edebiyatında Siyer-ler ve İbn Hişam'ın Siyer'inin Türkçe Tercümesi adlı doktora tezinde

Velî'nin eseri üzerine değerlendirmelerde bulunmuştur. El-Shaman'a göre "Türkçe manzum siyer kitaplarının en hacimlilerinden olan bu eser, H. IX/M. XV. asır şairlerinden Muhammed isimli bir zat tarafından nazmedilmiştir.

Eserin müellifinin isminin 'Muhammed' olduğu şu beyitlerden anlaşılmaktadır:

Bu Muhammed hakkına kim bir du'â
Kılsa on rahmet ide aña Hudâ (A 494)
İy Muhammed hâmüş ol haddüñ degül
Sen bu sözi söylemegil ebsem ol (A 5a) (Özfırat, 2014: 106-107).

Bayram Özfırat'ın makalesinde “veli” sözünün geçtiği 110. sayfa aynen verilmiştir:

Müellif mahlas olarak Velî'yi kullanmıştır. Bu mahlas Sîretü'n-Nebî'nin şu beyitlerinde geçmektedir:

Velîk aldı üçünci nevbetüm hem
Hele şabr eyle durğıl şöyle bir dem(A 31b)

Ma'rifet hâşıl kıl iy kardaş Velî
Kıl u kâlûñ anda hiç yokdur yolu (A 4934)

Vaşfını didi Velî mevşüf idi
Adını didi Velî ma‘rûf idi (A 495^a)

Bu bilginin dışında şairin nerede yaşadığı, kimlerden eğitim aldığı, ailesi ve çevresi hakkında eserin hiçbir bölümünde herhangi bir bilgi yoktur. (Özfırat, 2014: 110).

Hazırlanıp 2023 yılında yayımlatılan eserde Bayram Özfırat’ın şairin mahlası olarak takdim ettiği “Velî” ifadesinin geçtiği kısım 169. sayfadan kopyalanarak olduğu gibi sunulmuştur. Bu beyitlerden “veli” ifadesinin taşıdığı anlama dikkat edilmelidir.

Şanma kim dükendi zorum kıvvetüm
Hazır ol kim üç kerendir¹ növbetüm 971

Kıl teferrüc bu kert² cengâlinı
Sen erenler zorını minğalını 972

Pes Resûlu'llâh didi gel yâ Amr
Mekke şehrinde ne kim varsa er 973

Bile algıl şamusunuñ kıvvetin
Gel tamâşâ éyle Haqquñ küdretin 974

Pes yüridi héybet itdi ol le în
Ne're urdı haykırub şundı hemin 975

İlerüye qodı pes bir ayağın
Girü qodı birin dutdı kuşağın 976

Ne deñlü varsa zorı-kıvvet ile
Bî-ğayet géyret ile himmet ile 977

Qeti zor itdi silkdi aydub ün
Ki yaprak bigi ditredi o mel'ün 978

Yüzi kızardı bozardı şarardı
Gözi gögerdi dodağı karardı 979

Şu deñlü dutdı kim zorı dükendi
Eli hem dutmaz oldı qodı döndi 980

Resül bir zerrece deprenmedi hic
Şanasın kimse aña dinmedi hic 981

Dédi sen yâ Mühemmed cādūsın sen
Ve eger ne işbu zor kim éyledim ben 982

Eger bir tağa éylesem irerdim
Yerinden tağı ben asra sürerdim 983

Velî qaldı üçinci növbetüm hem
Hele şebr éyle durğıl şöyle bir dem984

Pes varub oturdı şöyle bir zamân
Cün deri şovudi dinlendi hamân 985

Kalkdı kim duta Resûlî ol zamân
Didi te cîl itme otur bir zaman 986 (Altaylı, 2023: 169).

Prof. Dr. Bayram Özfırat tarafından hazırlanıp Türkiye Yazma Eserler Kurumunda yayımlatılan ve Cumhurbaşkanı R.T. Erdoğan'ın takdim yazısının bulunduğu eserin birinci sayfası ve takdim yazısının bir kısmı aşağıda sunulmuştur.

TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 114	
<i>Edebiyat ve Sanat Serisi</i>	: 25
<i>Kitabın Adı</i>	: SİRETÜ'N-NEBİ
<i>Müellifi</i>	: Muhammed Efendi (ö. 15. yy)
<i>Özgün Dili</i>	: Osmanlıca
<i>Yayına Hazırlayan</i>	: Dr. Bayram Özfırat
<i>Son Okuma</i>	: Emine Öztürk, Fakinullah Yıldız
<i>Arşiv Kayıt</i>	: İBB Atatürk Kütüphane Müallim Cevdet Yazmaları Nr. 53 Konya Mevlânâ Müzesi Nr. 1169 İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi TY 1601
<i>Kapak Görseli</i>	: TSMK, M.R. 1107/4, Medine Tasviri
<i>Kitap Tasarım</i>	: Yüksel Yücel
<i>Baskı</i>	: Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş. Dudullu OSB 1. Cadde No. 16 Ümraniye / İstanbul Tél: 444 44 03 www.bilnet.net.tr / Sertifika No. 42716
<i>Baskı Yeri ve Yılı</i>	: İstanbul 2019
<i>Baskı Miktarı</i>	: 1. Baskı, 1500 adet

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
Library of Congress A CIP Catalog Record
Muhammed Efendi
Siretü'n-Nebî

1. Siyer, 2. Edebiyat, 3. İslâm Tarihi, 4. Türk İslâm Edebiyatı, 5. Mesnevi Edebiyatı, 6. 15. yy
ISBN: 978-975-17-4185-1 (Takım), 978-975-17-4186-8 (1. Cilt)

Takdim

İnsanlık tarihi, akıl ve düşünce sahibi bir varlık olan insanın kurduğu medeniyetleri, medeniyetler arasındaki ilişkileri anlatır. İnsan, zihnî faaliyetlerde bulunma kabiliyetiyle bilim, sanat ve kültür değerleri üretir, ürettiği kültür ve düşünce ile de tarihin akışına yön verir.

Medeniyetler, kültürler, dinler, ideolojiler, etnik ve mezhebî anlayışlar arasındaki ilişkiler kimi zaman çatışma ve ayrışmalara, kimi zaman da uzlaşma ve iş birliklerine zemin hazırlamıştır.

İnsanların, toplumların ve devletlerin gücü, ürettikleri kültür ve medeniyet değerlerinin varlığıyla ölçülmüştür. İnsanoğlu olarak daha aydınlık bir gelecek inşa edebilmemiz, insanlığın ortak değeri, ortak mirası ve ortak kazanımı olan kültür ve medeniyet değerlerini geliştirebilmemizle mümkündür.

Bizler, Selçuklu'dan Osmanlı'ya ve Cumhuriyet'e kadar büyük devletler kuran bir milletiz. Bu büyük devlet geleneğinin arkasında büyük bir medeniyet ve kültür tasavvuru yatmaktadır.

.....

Recep Tayyip Erdoğan Cumhurbaşkanı

Prof. Dr. Bayram Özfırat'ın yayımlattığı iki ciltlik eserin “İnceleme” bölümündeki kayıtları:

İnceleme

Siretü'n-Nebî Müellifi Muhammed Efendi'nin Ha-Yatı Ve Edebi Kişiliği

Yazdığı beyitlerden anladığımız üzere kendisini şair saymayan¹ Mu-hammed Efendi; -büyük olasılıkla- eserini merkeze uzak bir yerde yazma-sı, devrinin hatırı sayılır büyük şair ve müelliflerinin gölgesinde kalması, devlet adamlarıyla dostluk kuramamış olması ve birinci sınıf bir şair olarak görülmemesi gibi nedenlerle tezkirelerde, tarihî ve ansiklopedik kaynaklar-da³ kendisine yer bulamamıştır.

Prof. Dr. Bayram Özfirat, eserin şairinin “-büyük olasılıkla- merkeze uzak yerde yazması” konusunu dile getirerek onun kendi devrinin şairlerinin gölgesinde kaldığını ve bu sebeple tezkirelerde, tarihî ve ansiklopedik kaynaklarda kendine yer bulamadığı konusunu vurgulamıştır (Özfirat, 2019: 27).

El-Shaman, Altan Can ve Bayram Özfirat anılan eseri “Muhammed Efendi”nin 15. yüzyılda yazdığını kaydetmişler, ancak aynı yüzyılda yaşayan tezkireci Devletşah Semerkandi’nin böylesine muhteşem bir eseri yazan şairden haberdar olamaması düşündürücüdür. Yalnızca o değil sonraki yüzyıllarda yaşayan tezkireciler de “Muhammed Efendi” adlı şair konusunda tek kelime dahi yazmamışlardır.

Prof. Bayram Özfirat tarafından yayımlatılan iki ciltlik eserin başlangıç sayfasından dört beyit aşağıda sunulmuştur.

HĀZĀ KĪTĀBU SĪRETİ'N-NEBÎ

Şalla'llāhu 'Aleyhi ve Sellem

Bİ'SMİ'LLAHİ'R-RAHMANİ'R-RAHİM²

Ve Bihi Nesta in³

failātün failātün fa'ilün

M 1b, Evvelā biz ism-i Hak yād idelüm

M 1b Söze andan sonra bünyād idelüm

İsm-i Haqdur her iş üzre ibtidā

Andan oldu ibtidā hem intihā

İsm-i zātu'llāh-ı Rahmani'r-Rahim

Cümle ismün cāmi'idür iy hakīm

İsm-i Hakdan sonra diñle şöyle kim

Gerçi sözdür söyledüğüm ille kim

Prof. Dr. Bayram Özfirat yayımlattığı eserin 31-32. sayfalarında eserin şairi konusunda şunları kaydetmiştir:

Samimi bir Müslüman olan Muhammed Efendi, *Sîretü'n-Nebî* yi Cenâb-ı Hakk'ın rızasını kazanmak ve Hz. Peygamber'in şefaatine nail olmak için yazdığını, günahlarının çok olduğunu, nefsin tuzağına düştüğünü, bunun için de çok pişman olduğunu içtenlikle dile getirir.

Sözümü hâzretinde kıl vesile
Şefâ'at eylesün bu ben zelile

Bu ümîde bağlamışam ben beni
Maḥrûm itme luṭfuñ-ıla yâ Ganî

Ne kılam neyleyem çün ben siyehkâr
Günâhkâram günâhkâram günâhkâr

Şol işlerden ki kıldı nefis nâdân
Peşimânem peşimânem peşimân (221-224)

Samimi bir Müslüman olan Muhammed Efendi, *Sîretü'n-Nebî* yi Cenâb-ı Hakk'ın rızasını kazanmak ve Hz. Peygamber'in şefaatine nail olmak için yazdığını, günahlarının çok

olduğunu, nefsin tuzağına düştüğünü, bunun için de çok pişman olduğunu içtenlikle dile getirir.

Sözümü hazretinde kıl vesile
Şefa'at eylesün bu ben zelile

Bu ümide bağlamışam ben beni
Mahrûm itme lutfuñ-ıla yâ Ganî

Ne kılam neyleyem çün ben siyehkâr
Günahkâram günahkâram günahkâr
Şol işlerden ki kıldı nefis nâdân
Peşimânem peşimânem peşimân (Özfırat, 2019: 31-32).

Yukarıdaki beyitler hazırlanıp yayımlatılan eserde 189, 190, 191, 192. Numaralı beyitlerdir ve **Münacat** hissesinde yer almıştır.

Sözümü¹¹ hezretinde kıl vesile
Şefâ et éylesün bu ben zelile 189

Bu ümîde¹² bağlamışım ben beni
Mehrûm itme lütfiñile yâ Geni 190

Ne kılam néyleyem cün ben siyâh-kâr¹³
Günahkâram günâhkâram günâhkâr 191

Şol işlerden ki bu nefis-i nâdân
Pêşimânam pêşimânam pêşimân 192 (Altaylı, 2023: 127-128).

Bayram Özfırat Hoca yayımlattığı eserin 31. sayfasının devamında kaydettiği aşağıdaki bilgiler el-Shaman ve Altan Can'ın sunduğu bilgilerle aynı doğrultudadır:

Adı ve Mahlası: Sîretü'n-Nebide müellifin adının “Muhammed” olduğu şu beyitlerden anlaşılmaktadır:

İy Muhammed hāmüş ol haddün degül
Sen bu sözi söylemegil epsem ol (118)

Bu Muhammed hakkına kim bir du'a
Kılsa on rahmet ide aña Hudâ (15623)

Ancak Sîretü'n-Nebînin yazma nüshalarının bazıları Sîretü'n-Nebiden seçme bölümlerden oluşmaktadır. O nüshalarda yukarıdaki beyitlerin ol-duğu bölümler yoktur. Bu nedenle Muhammed Efendi'nin adı, yazma eser kütüphanelerinde ya eserdeki mevcut beyitlerden ya da siyeri olan meşhur müelliflerden hareketle kayıt altında alınmıştır. Bu da Sîretü'n-Nebînin yazarı olarak "Yazıcızâde Muhammed Efendi, Muhammed Halife, Mehmed Halife, Muhammed Hakkı, Muhammed, Mehmed, Derviş Öksüz, Abdul-lah Zâhidî Efendi, Hasanoğlu, Ahmedî Tâceddin, Abdurrahman ve Molla Veli" olmak üzere on iki farklı ismin zikredilmesine sebep olmuştur. (Özfırat, 2019: 31-32)

Prof. Dr. Bayram Özfırat yukarıda sunulan makalesinde şairin “Veli” mahlası Muhammed Efendi olduğunu kaydetmişti. Onun vurguladığı “Sîretü'n Nebî” adlı yazma Süleymaniye Kütüphanesi Mehmet Zeki Pakalın bölümü 154/297.9 numarada kayıtlıdır ve işaret edilen sayfalar aşağıdadır. Soldaki sayfada “Bu Muhammed hakkına kim bir dua” mısrasına dikkat edilmelidir.

Prof. Dr. Özfirat 161. sayfada “Muhammed” adının yazma nüshada altı kırmızı kalemle çizilen beyitten alındığını kaydetmiştir.

Bayram Özfirat “Kitab-ı Sîretü’n Nebî”nin şairidir diye iddia ettikleri “Muhammed Efendi” konusunda Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi’nde şunları kaydetmiştir:

“Çoğu şairimizin hayatı gibi maalesef Velî’nin de hayatı aydınlatılmış değildir. Eski tezkiyelerde ve 15. yüzyılda yazılmış diğer kaynaklar da Muhammed veya mahlası olan Velî adında bir şair veya siyer yazarı ile karşılaşılmamıştır. Son yüzyılda eseri fark eden birkaç araştırmacı dışında da eserden bahseden herhangi bir kaynak bulunmamaktadır. Sîretü’n-Nebî’den bahseden araştırmacılardan ilki **Vasfî Mahir Kocatürk**’tür. Kocatürk, Sîretü’n-Nebî’nin matbu nüshasını görmüş ve değerlendirmelerini bu nüsha üzerinden yapmıştır (Kocatürk, 1970: 269-275). Ona göre “Siyer-i Nebi, Türk edebiyatındaki manzum dinî destanların en büyüğü, en geniş, en zenginidir. Siyer-i Nebî, Türk halkı arasında en çok okunan eserlerden biridir.” (Özfirat, 2014: 105).

İy halife olma eyleyüp hilâf

Nā-halef Bel'am gibi işi güzâf (15554-15556)

Sîretü'n-Nebînin Yapı Kredi Servet Çifter Kütüphanesi 859 numara-da kayıtlı nüshasının müellifi olarak "Hasanoğlu" gösterilmiştir. Yazmanın başı ve sonu eksiktir. Yazmada Hasanoğlu isminin geçtiği herhangi bir beyte rastlanmamıştır. Yine aynı kütüphanenin 823 numaralı yazması da Sîretü'n-Nebînin başka bir nüshasıdır. Bu nüshanın da başı ve sonu eksiktir. Bu yazma farklı bir eser gibi gösterilmiş ve kataloğa "Müellifi belli değildir." notu düşülmüştür.

Süleymaniye Kütüphanesi, Mehmed Zeki Pakalın Bölümü, 154 numarada kayıtlı nüshanın müellifi olarak "Muhammed Hakkı" gösterilmiştir. Bu isim, 406a varagında yer alan,

Bu Muhammed hakkına kim bir du'a

Çılsa on rahmet ide aña Hudā (15599)

beytindeki "Muhammed hakkına" sözünden çıkarılmış olmalıdır. (Özfırat-I, 2019: 161).

Ancak el-Shaman, Altan can ve Prof. Dr. Öz fırat' ın "Muhammed Efendi" diye sundukları böyle bir şair konusunda herhangi bir bilginin tezkirelerde geçmediğini her üçü de vurgulamıştır. Aslında bu araştırmacıların şanssızlığı İzzeddin Hasanoğlu'na ait olan ve üzerinde 14 çalışarak yayımlatılan "Kitab-ı Siretü'n Nebi" adlı eserden haberleri olmamasıdır. Kıymetli araştırmacılar anılan mesnevinin bulunmasından önce eserlerini yayımlamışlardır. Hasanoğlu anılan eserin hatime kısmındaki gazelde kendi imzasını atmıştır. Aslında "Muhammed Efendi", "Abdurrahman", "Derviş Öksüz" vb. gibi adlarla çeşitli kütüphanelerde bulunan eserlerin tamamı İzzeddin Hasanoğlu'na aittir. Yapı Kredi Bankasının Sermet Çifter Kütüphanesinde 859 numaralı yazma Hasanoğlu adına kaydedilse de adının önüne soru işaret konmuştur.

Yazma eserler tesbit rıfı Sıra No 859	
Tasnif no:	Demirbağ no: 859
Muallif : Hasanoğlu ?	
Şarih :	
Mütercim :	
Eser adı : Sezer-i Nebi (maşnu - mesnevi)	
Dil:	Türkçe
Cildin cevsaftı : Sırtı siyahı ne kahverengi menî, muklepli, İstikharî her iki kenarlık kalem mukavva	
Varak : 486	Ek'ad : 224x162 (196x112) mm
Kâğıt : Pehlîvânî kâğıdı	
Sutûa : 2	Yazı : Nisih (Hatt-ı Nisih) Satır: 14
Teshib : Süfî Asırları kütüphanesi kalemli	
Hıyattır :	
Resim, şekil, plân, harita v.s. :	
Cedvel :	
İstinsah yeri :	17. am meza 18. am
İstinsah tarihi :	
İstinsahi :	
Te'lif Tarihî :	
Şag : شىخ الاسلام كوردك جوكى - غيب كوردك بلبل	
Son :	پس خدیجه خاتونه واردم دینم - كوردك اوقودغم سولیدوم
Milâhazat :	İsmi noksan
Hereden, ne suretle temin edildiği:	

Anılan yazmanın baş kısımları kaybolmuştur. Mevcut hissenin birinci ve ikinci sayfasının orijinal kopyası sunulmuştur.

Sağdaki sayfanın üstünde kırmızı renkle “Ağaz-ı Kitab-ı Siretün Nebi Selli Aleyhi Vesellem” sözleri, altında ise; “Söyle éy géyb gülünün bülbülü/ Géyb élinde mi getürdüñ bu güli”. Bu beyit hazırlanıp yayımlatılan “Türk Dünyasının İlk Siyeri, Kitab-ı Siretün’n Nebi” adlı eserin Ağaz “Kitāb-ı Sîretü’n Nebî” tercüme’ Bi-nezmi-Kişşe-i-mövlüd” başlığından sonraki kısımdır:

Söylegil éy géyb élinin bülbülü
Géyb élinde mi getürdüñ bu güli 176

Könlüni tütme ciḥānda kaygulu
Bu ciḥān kayguyile toptolu 177

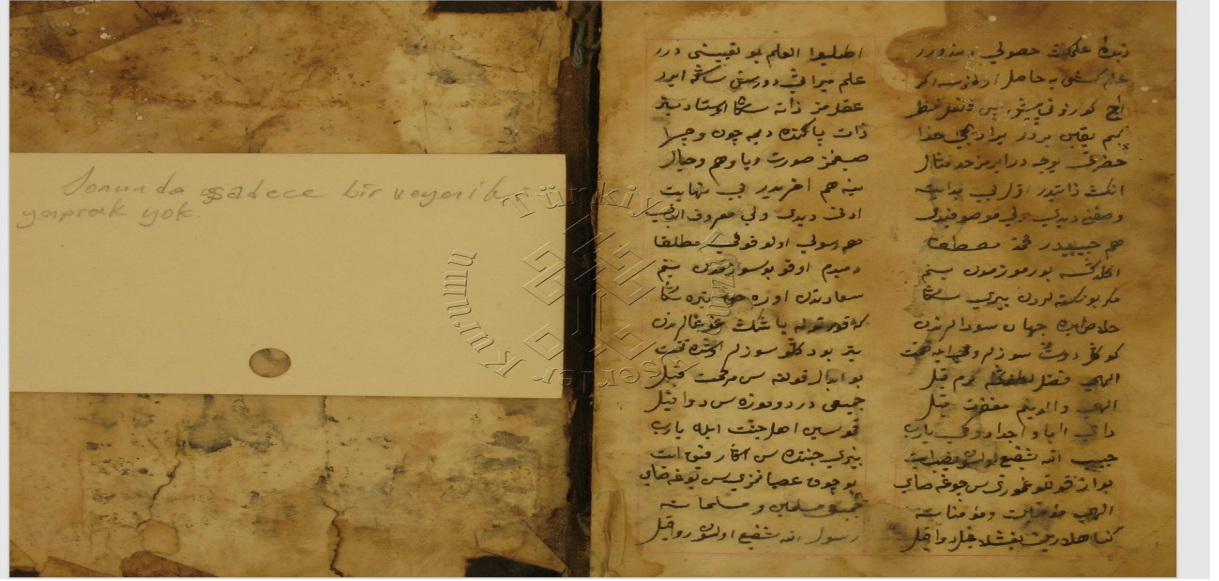
Bundan sonraki bölümlerde çeşitli kütüphanelerde bulunan nüshaların birinci sayfaları ve onların hangi adla kayıtlı bulundukları sunulacaktır.

Süleymaniye-Atıf Efendi Kütüphanesi Mehmed Zeki Pakalın bölümündeki 154/297.9 numaralı nüshanın birinci sayfası

“Evvela bir ism hak yad idelüm
 Söze andan sonra bünyad idelüm

İsmi Hakdur her eş üzre ibtida
 Andan oldu ibtida hem inteha” beyitleri ile başlamıştır.

Bu yazmanın sonuncu sayfasında düşülen kayda göre noksandır.

(“Siretü’n Nebi”, M.Z.Pakalın 154/297.9).

Millî Kütüphane’de “06 Mil Yz A 2630-2 Mikdad”, Millî Kütüphane’de “06 Mil Yz A 2886-2-Kıssai Hayber”, 06 Mil Yz A 3823-Mikdad, 06 Mil Yz B 274 numaralı cenknameler, Yapı Kredi Bankası Sermet Çifter Kütüphanesi’nde “Y-0823 33701” numarada kayıtlı “Siyer-i Nebi”, Y 0859” numaralı “Siyer-i Nebi” adlı anonim siyer, 06 Mil Yz B 310, 06 Mil Yz B 360, 06 Mil Yz B 1073 numaralı manzum yazmalar İzzeddin Hasanoğlu’nun “Kitab-ı Siretü’n Nebi” adlı eserinin çeşitli nüshalarıdır ve tamamı noksandır.

Milli Kütüphanede 06 Mil Yz B 360 numaralı nüshanın birinci sayfası:

(06 Mil Yz B 360) ilk sayfa.

Bu yazma da

“Evvela bir ism hak yad idelüm

Söze andan sonra bünyad idelüm

İsmi Hakdur her eş üzre ibtida

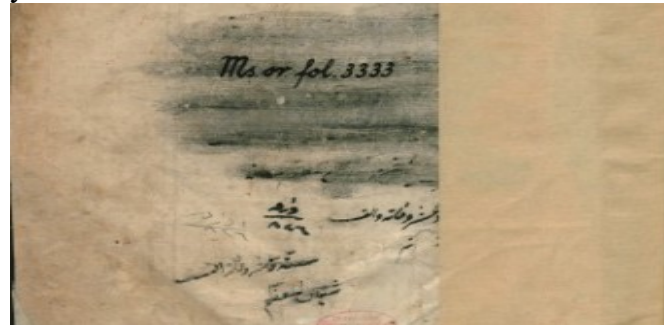
Andan oldu ibtida hem inteha” beyitleri ile başlamıştır.

06 Mil Yz B 360 numaralı nüshanın sonuncu sayfası:

Sonuncu sayfanın aşağıdan dördüncü beytinde “Bu Muhammed hakkına her kim aydar bir dua/Kılsa on rahmet ide aña Huda” ifadeleri yer almıştır.

Berlin Bibliotekte bulunan 3333 numaralı nüsha da Muhammed adına kaydedilmiştir ve bu nüshanın birinci sayfası:

Bu nüshanın birinci sayfası

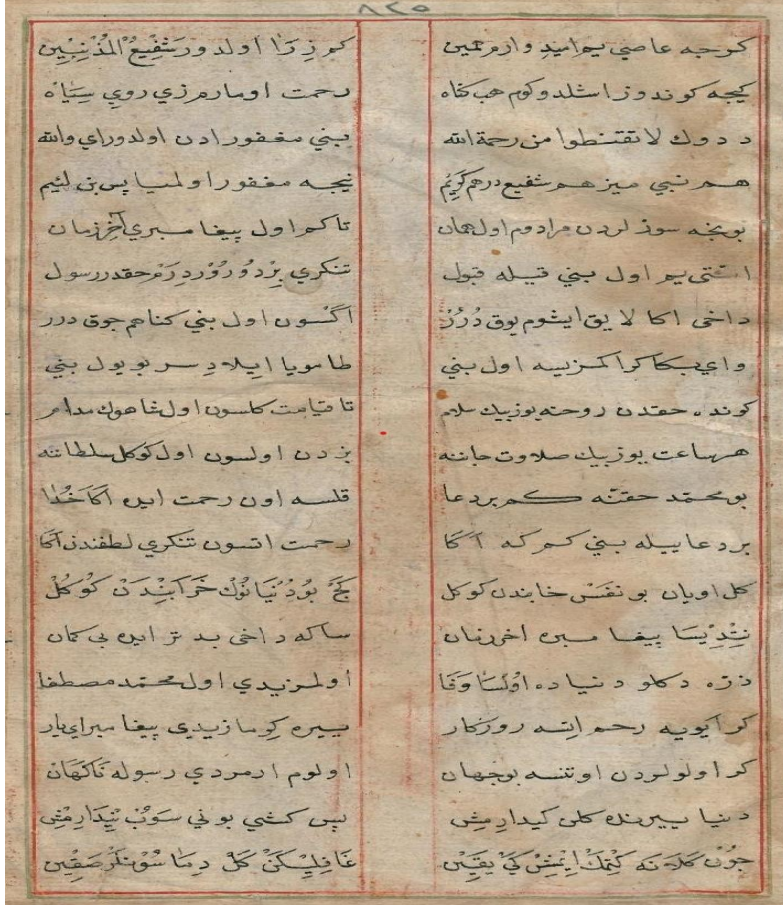
“Eüzü billah min şeytanı recim, bismillahirrahmanirrahim

Evvela bir ism hak yad idelüm

Söze andan sonra bünyad idelüm

İsmi Hakdur her eş üzre ibtida
Andan oldu ibtida hem inteha” ile başlamıştır.

Berlin’deki nüshanın son sayfasında el-Shaman’dan başlayarak birçok araştırmacının “*Bu Muhammed hakkına kim bir dua*” beytinde geçen “Muhammed” adını mesnevinin şairi olarak vurgulamaları konusunun düşünülmesi arzu edilerek orijinal sayfa aynen sunulmuş ve çeviri yazısı verilmiştir:

(Bibliotekt no 3333)

Gerci asiye ümidvaram hemin
Kim zira oldur şefü’l müznibin

Gice-gündüz işledüğüm heb günah
Rehmet umaram ziyyi-ruyi siyah (ziyy-libas; zahiri görünüş)

Dédün la teknetü min rehmetullah (zumer suresi 53)
Beni mağfur iden oldur éyvallah

Hem nebimiz hem şefidür hem kerim
Nice meğfur olmaya pes ben leim

Bunca sözlerden muradum ol haman
Ta kim ol Peyğemberi-axır zaman

Ümmetiyem ol beni qıla qebul

Teñri birdürür direm haqdur resul

Dexi aña layiq işim yoqdurur
Egsün ol beni günahım coqdurur

Vay baña ger egmez ise ol beni
Tamuya ilediser bu yol beni

Günde Haqdan ruhuna yüz biñ salam
Ta qiyamet gelsün ol Şahuñ müdam

Ser saat yüz biñ salavat canına
Bizden olsun ol köñül sultanına

Bu Muhammed haqqına kim bir dua
Qılsa on rehmet ide aña Xuda

Bir duayile beni kim ki aña
Rehmet etsün Teñri lütfünden aña

Gel oyan bu nefsi-xabından köñül
Kec bu dünyanuñ xerabından köñül

Nitdise Peyğemberi-axır zaman
Saña dexi bedter ide bi-güman

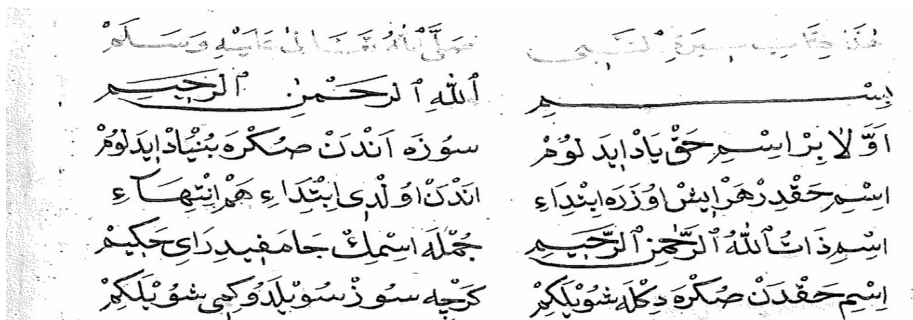
Zerre deñlü dünyada olsa vefa
Ölmez idi ol Mehemmed Mustafa
Ger ayuya rehm itse ruzigar
Yire girmez idi Peyğember ey yar

Ger ululardan utansa bu cahan
Ölüm irmerdi Resule nagehan

Dünya yirinde gelen giderimiş
Pes kişi bunu sevüb niderimiş

Cün gelene gitmek imiş ki yeqin
Ğafiliken gel dimesünler saqın.

Aşağıdaki metin üzerinde çalışarak 2023 yılında yayımlatılan yazma nüshanın birinci sayfasıdır:

“Evvela bir ism hak yad idelüm
Söze andan sonra bünyad idelüm

İsmi Hakdur her eş üzre ibtida
Andan oldu ibtida hem inteha”

Görüldüğü gibi bu nüsha da aynı beyitlerle başlamıştır.

Aşağıda yayımlatılan yazmanın sonuncu sayfası sunulmuştur. Hasanoğlu bu sayfada yazdığı “elhamdülillah” redifli gazelde kendi imzasını atmıştır. Gazelin altında da mesneviyi istinsah eden kâtibin kaydı bulunmaktadır.

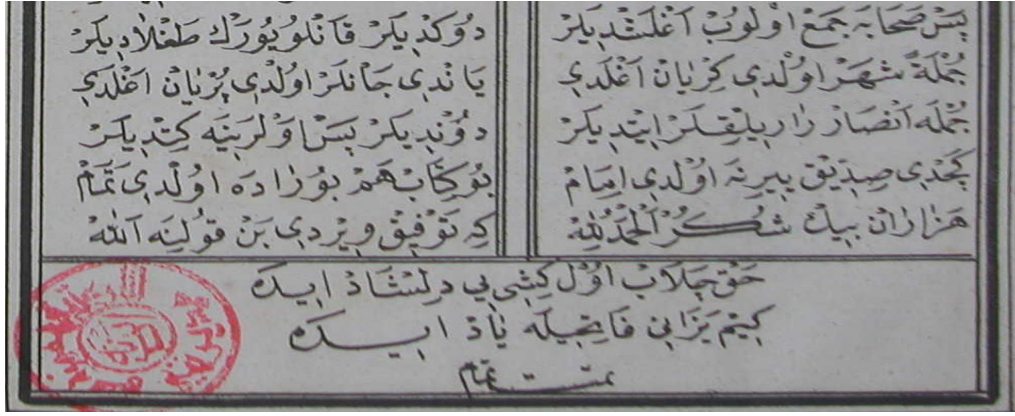
اجلدى هر نقاب الحمد لله	تمام الدى كتاب الحمد لله
سرلدى كندى جواب الحمد لله	سیرتتى كتبه جلب لطفيله كوكل كو زندن
خدا قلدى نصيب الحمد لله	مقاله نظميله ذكر المئين
قلندى جون خطاب الحمد لله	كوله صيقل اورب هر نظر بن
وردلدى بوحساب الحمد لله	اند بزمينده هم دلترا ايجيز
جون قلدى هشت باب الحمد لله	شوشرى سويلدم اصلجه تمامت
بلندى شيخ شاب الحمد لله	كه هر بابنده ذكر اولندى موزون
بوزك اولدى نواب الحمد لله	حسن اوغلو بوخذت ائيشكنده
حليراق اجرى اعطالده وى جدا قله	احيل بركون عمرى هيا قيله
كريم خطوى كورد دعا قيله	الهي صقله اول كشيك ايمان

كثير الفضل المعترف بالجنه والتقصير حسن الكرى
تبردار من سرى عشيق معور لا حلاله مبدع عمر الوصفى
كاتب حواجه مشق سرى غلظ غفر الله ذنوبها وستر
عبودها وامن نظره وقرافير امين ١٢٧٠

Edirne şehrinde Selimiye Kütüphanesinde olan taş basma nüshanın birinci sayfası aşağıdadır:

Selimiye Kütüphanesindeki taş basmanın son sayfası:

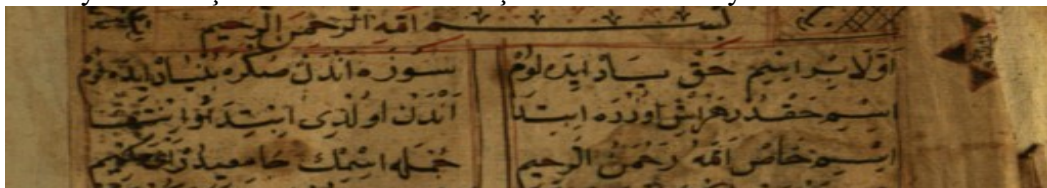
Sonuç

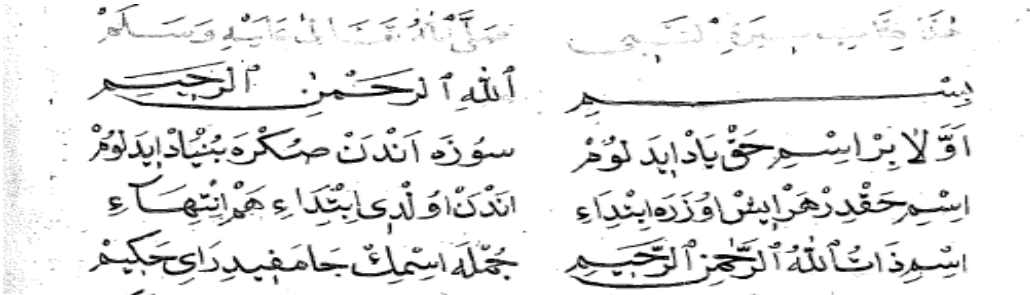
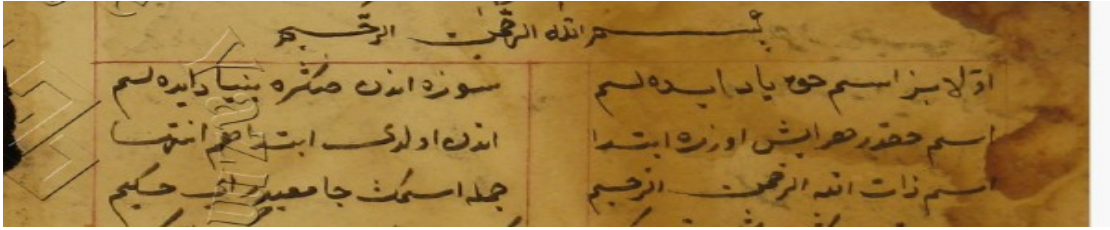
Üzerinde yıllarca çalışılarak hazırlanıp yayımlanan bu eserin Türkiye'nin çeşitli kütüphanelerinde 32 nüshası vardır. Ankara'da Türkiye Yazma Eserler Kurumu'ndan alıp kaydettiğim bilgiler edebiyatımızda son derece önemli bir yanlışlığın düzeltilmesine yardımcı olmuştur kendilerine sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Erzurum Atatürk Üniversitesi Merkezî Kütüphanesinde 0138388 numaralı “Manzum Siyer”in şairi anonim olarak kaydedilmiştir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphanesinde BEL_Yz_O_0073 numaralı yazmanın şairi “Mustafa Hafızı” olarak kaydedilmiştir. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesinde bulunan “Siretün Nebi” adlı yazmanın müellifi “Muhammed Halife” olarak kaydedilmiştir. Süleymaniye Kütüphanesinde Mehmet Zeki Pakalın bölümünde 154 kütük 297.9 numaralı “Siretün Nebi” adlı yazmanın müellifi de “Muhammed Efendi” olarak kaydedilmiştir. Bu kütüphanenin aynı bölümündeki no.3916 numaralı yazmanın müellifi “Abdurrahman” olarak kaydedilmiştir. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığında no. 05. Ba 1460 numaralı yazmanın müellifi “Molla Veli Efendi” olarak kaydedilmiştir. Aynı bölümde bulunan “Manzum Siyeri Nebi” adlı yazmanın müellifi “Zaifi” olarak kaydedilmiştir.

Bu yazmalardan biri “Siyeri Nebi” adıyla “Ircica Digital Library”de no.297.63.Mu.S taş baskı olarak yayımlanmış ve eser “Mustafa Nazif Kadırgavi” adına kaydedilmiştir. Edirne Selimiye Kütüphanesinde 22 Sel 2532 numaralı taş basmanın müellifi de “Abdurrahman” olarak kaydedilmiş, bu eserin ilk ve son sayfaları yukarıda takdim edilmiştir. Bir nüsha “Siret en nebi” adıyla Sarayev’da Turkish, Perzijkih i Bosanski Rukopisa, Gazi Husrev Begova Biblioteka adlı kütüphanede no.4613 numara ile kaydedilmiş ve müellifi “Muhammed” olarak gösterilmiştir. Macaristan Bilimler Akademisi Kütüphanesinde Türkçe yazmalar bölümündeki yazma eser de “Muhammed” adına kaydedilmiştir. Berlin Kütüphanesinde iki nüsha vardır ve birisini getirttim yukarıda da ilk ve son sayfalarını sundum. Yazma “Ms.or.fol.3333” numarası ile kaydedilmiş, müellifi “Muhammed” olarak gösterilmiştir.

Bu eserlerin tamamı yukarıda da işaret edildiği gibi İzzeddin Hasanoğlu’nundur, ancak yukarıda adlarını andığım el-Shaman, Altan Can, Baryam Özfırat ve H. Ali Esir gibi değerli araştırmacılar son derece özel çalışmalar yaparak edebiyatımıza kıymetli eserler sunmuşlardır. Onların şanssızlığı üzerinde çalıştıkları nüshaların hatime kısımlarının olmaması ve İzzeddin Hasanoğlu’nun kendi imzasını attığı gazelin bu eserlerde bulunmamasıdır. El-Shamandan başlayarak kıymetli araştırmacılarımıza kalbi şükranlarımı sunuyorum.

Yukarıda İzzeddin Hasanoğlu'na ait olup başka adlar altında kaydedilen eserlerin her birinden birkaç satır kopyalayarak sundum. En alttaki üç beyit Türkiye'de Altınordu Yayınları tarafından yayımlanan "Kitab-ı Siretü'n Nebi" adlı eserin başlangıç kısmıdır.

Bunlardan hareket ederek yazma eserlerle ilgili kütüphanelerin kıymetli yöneticilerinin şimdiye kadar devam eden bir yanlışlığı düzeltmelerinin zamanının geldiği düşünülmektedir. Artık İzzeddin Hasanoğlu'na ait bu yazma siyer eserlerinin tamamının gerçek müellifinin adına kaydedilerek onun ruhunun rahata erdirilmesi sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

1. Abdurrahman. Edirne Selimiye Kütüphanesi 22 Sel 2532 nolu taş basma.
2. Altaylı, Seyfettin. (2023). Türk Dünyasının İlk Siyeri "Kitab-ı Siretü'n Nebi", Ankara: Altınordu Yayınları.

3. Berlin Kütüphanesi, “Ms.or.fol.3333” nolu yazma.
4. Can, Altan. (2014). Muhammed’in Sîretü’n-nebî’si (1-3422. Beyit) (inceleme-metin), Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Dilim Dalı, Diyarbakır.
5. El-Shaman, Massad Süveylim Ali. (1982). Türk edebiyatında siyerler ve İbn Hişam’ın Siyer’inin Türkçe tercümesi (yayımlanmamış doktora tezi). Cilt 1. Ankara: Ankara Üniversitesi.
6. Esir, Hasan Ali. (2019). XV. Yüzyılda Muhammed Tarafından Yazılan Manzum Sîret’ten Bahseden Çalışmalar ve Sîret’in Nüsha Kayıtları-II, SEFAD, (42), ss. 107-130.
7. Fayda, Mustafa. (2009). “Siyer ve Meğazi” maddesi, TDV İslam Ansiklopedisi, C 24, Ankara: TDV Yayınlar
8. Hasanoğlu, Siyer-i Nebi, Sermet Çifter Y 0859” numaralı yazma.
9. Mengi, Mine. (2015). Eski Türk Edebiyatı, Ankara: Akçağ Yayınları.
10. Muhammed Efendi. “Sîretü’n Nebî”. Süleymaniye Kütüphanesi Mehmet Zeki Pakalın bölümü 154/297.9 nolu yazma.
11. Özfırat, Bayram. (2014). Türk Edebiyatının Manzum İlk Siyeri: Velî’nin Sîretü’n-Nebî’si, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 12, İstanbul, ss. 93-134.
12. Özfırat, Bayram. (2019). Sîretü’n-Nebi, Muel. Muhammed Efendi (ö.15. yy), Ankara: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
13. Poyraz, Yakup-Ergenç Şeyma Nur. (2021). Zaîfî’nin Siyer-i Nebî Adlı Eseri, Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences, 7(38):548-567.
14. Selimiye-Atıf Efendi Kütüphanesi, M.Zeki Pakalın Kitapları, no 154/297.9
15. “Siyeri Nebi”, “Ircica Digital Library”de no.297.63.Mu.S.
16. Şulul, Kasım. (2012). Siyer Yazıcılığında Kronoloji Meselesi, Sîret Sempozyumu I. Türkiye’de Sîret Yazıcılığı, Haz: Tahsin Koçyiğit, Ankara.
17. Şulul, Kasım. (2019). Siyer Usulü, İstanbul: Ensar Neşriyat.
18. Yaman, Ahmet. (2009). “Siyer” maddesi, TDV İslam Ansiklopedisi, C 37, Ankara: TDV Yayınları.

